त्यागादपरं यत् "सम्बन्धेन विना देव ! शुद्धभावेन कोपितः" इति भविष्यपुराणवचनं वार्णिकप्रायश्चित्तविधायकं तत् वाङ्मनोदण्डापराधसम्बन्धाभावपरं "शुद्धभावेन कोपितः" इत्यभिप्रायात् । एवं यथाक्रोधनादौ एवाद्भुते नापराधः तत्रापि न वधः यथा कृष्णोक्तिः "आक्रुष्टस्तु यदाक्रोशेत्ताडितः प्रतिताडयेत् । कृत्वा तत्ताडितस्यैव नापराधी भवेत्परः" । शास्त्रविहितताडनादौ कृते यत्र पुत्रशिष्यादिर्म्रियते तत्रापि वधो नास्त्येव यथा भविष्यपुराणे "पुत्रः शिष्यश्च भार्या च दासी दासश्च पञ्चमः । प्राप्तापराधास्ताडाः स्युरज्ञा वेणुदलेन वा । अथवाशु प्रहर्तव्यं नोपघातं कदाचन । अतोऽन्यथा तु प्रहर्तुरौरक्षाप्नोति किल्बिषम्" । एवञ्च विहितदण्डाचरणे प्राणीयकरणपक्षे म्रियमाणे यदि म्रियते तदापि वधो नास्त्येव दण्डादिप्राणविरोधाभिप्रेतत्वात् । वधनिमित्तस्तु प्रायश्चित्तं तत्रोक्तं यथा "निमित्तजस्तु वधजात् त्रैवार्षिकं सम्बन्धे, असम्बन्धे वार्षिकं यथा भविष्ये "असम्बन्धे यदा विप्रो हत्वात्मानं ततो गुरुं ! । निर्गुणः सहसा क्रोधादुष्टहस्तेनादितो विभो ! । त्रैवार्षिकं व्रतं कुर्यात् ब्रह्मचर्यं चरन् वने" । सम्बन्धयज्ञोऽत्र धनसम्बन्धपरः । ताडनादिना तिरस्कारेऽपि त्रैवार्षिकमाह सएव "तिरस्कृतो यदा विप्रो निर्गुणो म्रियतेऽत्र च ! । निमित्तं यदा विप्रस्तदेवं गुरवे चरेत् । त्रैवार्षिकं ब्रह्मचर्यं कृत्वा शुध्येत विप्रकः" । धनताडनादिसम्बन्धाभावे वाङ्मनोदण्डमात्रेण कृते वार्षिकमाह सएव "यस्तु द्विजो हन्यात् ब्राह्मणं स्वयमेव हि । आत्मानं सहसा क्रोधात्तस्य प्रायश्चित्तमुच्यते । सम्बन्धेन विना देव ! शुद्धभावेन कोपितः । त्रैवार्षिकं व्रतं कृत्वा वै वपनं गुरु ! । ब्रह्मचर्यं चरन् वीर ! वर्षेणैकेन शुध्यति" एतच्चितयकारणाभावेऽपि क्रोधादिना कृते प्रायश्चित्ताभाव इति प्राहुस्तत्" प्रा०वि० ।

निमिष पु० नि+कुटा० मिष–भावे घञ् । १चक्षुर्निमीलनरूपे व्यापारे तदुपलक्षिते "मुहूर्ते भरे सुखाधीने मावत् अवहति गोपालस्य" इति मनूक्ते २कालभेदे "सुरमदृक्षावनिमिषौ" अमरः । निमिषतस्यात् नि+मिष–अदादौ घञ् । ३परमेश्वरे "निमिषोऽनिमिषः सर्वो मानस्तिग्मदीधितिः" विष्णुस० सुश्रुतोक्ते नेत्रवर्त्मस्थिते ४रोगभेदे "अर्बुदं निमिषाणि" इत्यादिना विभज्य च तत्र कथितो यथा "निमेषयोः शिरा वायुः प्रविष्टो वर्त्मसंश्रयात् । पाकमेदमिवर्त्मानि निमिषः सगदो मतः" ।

निमिषित न० नि+मिष–क्त । नेत्रव्यापारभेदे पक्ष्मोन्मेषे

निमीलन न० नि+मील–भावे ल्युट् । १नेत्रनिमेषरूपव्यापारे २पक्षस्वमुद्रणे व्यापारे ल्युट् । ३परमे शेमच० ४व्यविकासे "अप्राप्य च भवेत् पश्चादेवं वापि निमीलनात्" सु०सि० ।

निमीला स्त्री नि+मील–भावे अ । १नेत्रमुद्रणे परमे च । २निद्रायां प्रमीलायाम् स्वार्थे क । निमीलिका तत्रार्थे निमीलयति चक्षुषी निमील–णिच् ण्वुल् । व्याघ्रे स्त्री मेदिनी० ।

निमीलिनेत्र पु०अतीतायामुत्सर्पिण्यां जाते जिनेश्वरभेदे हेमच०

निमूल त्रि० निर्गतं मूलं यस्य ब्रा०व० । १मूलरहिते । तद्भवपदे "निमूलस्थमूलयोः लमः" पा०सूत्रे । निमूलयति । नि+मूल–अ । २प्रकाशने च तत्र "नेरनिधाने" पा० नेःपरस्य मूलशब्दस्योदात्तता "निधानमप्रकाशता तदोऽन्यदनिधानं प्रकाशनमित्यर्थः तदर्थे मूलशब्दस्योदात्तत्वमिति सुबोधिनी प्रकाशनार्थता । [३परिवर्त्ते न० ।

निमेय त्रि०नि+माङ्–भावे यत् । १परिवर्त्तनीये भावे यत् ।

निमेष पु० नि+मिष–भावे घञ् । नेत्रस्य अन्दनरूपे व्यापारे नेत्रपक्ष्मणोः स्वाभाविकोन्मेषस्य विरोधिव्यापारे नरायामकलितविकायामम्बरं १पक्ष्मोन्मेषे । तद्रूपलक्षिते २कालभेदे च "द्वौ निमेषौ तु त्रुटिर्नाम द्वे त्रुटी तु लवः स्मृतः" अग्निपु० "निमेषा दश पञ्चैव काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला । त्रिंशत् कला मुहूर्तः स्यात्" मनुः । "नोऽक्ष्णोर्निमेषस्य कालमा१०भागः स तत्परस्य शतभाग उक्तः । त्रुटिर्निमेषैर्दशभिः१०च काष्ठा तत्त्रिंशता सद्भवकैः कलोक्ता" सि०शि० "नोऽक्ष्णोर्लोचनयोः पक्ष्मपातः स निमेषो स यावताकालेन निष्पाद्यते तावान् कालोऽपि निमेषशब्देनोच्यते उपचारात्" प्रसि० । "निमेषमात्रादवधूय तद्रयात्" "अपौ निमेषाक्षपक्ष्मपक्ष्मिः" रघु० । स्वार्थे क निमेषक तत्रार्थे ४कनिष्ठार्थे च

निमेषवत् स्त्री निमेषं करोति क–क्विप् तुक् ह्रस्व० । तडिति अङ्गनाया तस्याः निमेषवर्तिन (अक्षस्वामिन) निमीलन तस्याधिकारवृत्तत्व तु तथात्वम् ।